

Győri Péter:
Gyorsjelentés a hajléktalanságról,
Magyarországon, 1990

Magyarországon az 1989-es év sajátos helyet foglal el a hajléktalanság "történetében". A jelenség bekerült a tömegmédiák érdeklődési körébe, a döntéshozók először kezdtek el foglalkozni ezzel a problémával, hajléktalan-demonstrációkra került sor, megnyíltak az első menhelyek, s megindultak az első kísérletek a probléma lokalizálására, kezelésére. Tömör összefoglalónkban választ keresünk arra, hogy ki tekinthető hajléktalannak, milyen helyzeteket, csoportokat fed ez a kategória, s mi történt az elmúlt másfél évben e jelenség kapcsán. A hangsúlyt az - olykor még töredékesnek tekinthető - elemi információk átadására helyezzük, ebben az esetben a társadalmi háttér mélyebb elemzésének és értékelésének a rovására.

Ki hajléktalan?

Magyarországon jelenleg lényegében nem ismerik el hivatalosan a hajléktalan állapotot, így hivatalos meghatározásról, regisztrálásról, számbavételről, vagy eljárásokról sem beszélhetünk. Marad tehát a problémakör szociális gyakorlat alapján történő szociológiai meghatározásának a lehetősége.¹

Érdemes rögtön két csoportot, az „**effektív hajléktalanok**” és a

¹ Kivéve a rendőri eljárásokra vonatkozó jogszabályt, mely a személyi szabadságot korlátozó szolgálati intézkedések körében előírja, hogy saját maga védelme érdekében be kell kísérni "azt, aki öngyilkosságot kísérel meg, vagy szándékozik elkövetni, az ön- és közveszélyes elmebetegeket vagy magatehetetlen, hajléktalan, bármely okból gyámoltalan személyt, az eltévedt, vagy csavargó gyermeket, csavargó fiatalkorut..."

„hajléktalanság veszélyében élők” csoportját megkülönböztetnünk.

Effektív hajléktalanoknak azokat tekintjük, akik semmilyen biztos, biztonságos, viszonylag stabil lakhatási megoldással nem rendelkeznek.

Vagyis azok, akik éjszakáikat a köztereken (utcán, pályaudvarokon, parkokban, bokor alatt, barlangokban, elhagyott épületekben, szárítóhelyiségekben, kazánházakban, üres vagonokban, egyéb zugokban) töltik, valamint azokat is ide soroljuk, akik ugyan éppen nem köztereken, s illegális zugokban töltik éjszakájukat, de nap mint nap (reggeltől estig) "meg kell dolgozniuk" azért, hogy éjszakára valahova befogadják őket, más szavakkal, nem tudják biztonsággal előre, hogy aznap, vagy két-három nap múlva hol is fognak aludni (idetartoznak azok, akik eladják testüket, hogy alhassanak valahol, akiket futó ismerősük, ivócimborájuk szívésségből befogad egy-két napra, akik egy-egy éjszakára menhelyen huzhatják meg magukat stb.).²

Fontos leszögezni, hogy meghatározásunk szellemében nem tekintjük effektív hajléktalanoknak általában a lakástalanokat, a családjukkal együttélő lakástalan fiatalokat, az albérlőket, a nagyon rossz, substandard lakásokban élőket, de nem tekintjük hajléktalanoknak a hosszabb ideig intézményekben (állami gondozó nevelőintézetekben, kórházakban, szociális otthonokban, büntetés-végrehajtási intézetekben, kollégiumokban, munkásszállókon stb.) tartózkodókat sem. Mint látni fogjuk, az utóbbi csoportok a hajléktalanság veszélyében élnek, az effektív hajléktalanok állandó utánpótlását szolgáltatják, s így figyelemmel kísérésük a

²

A témakör kiváló kanadai kutatói is - hasonló értelmezéssel - alkalmazzák e megkülönböztetést. Lásd: H. Peter Oberlander and Arthur L. Fallick: Shelter or Homes? A Contribution to the Search for Solutions to Homelessness in Canada. (A Progress Report), 1987.

hajléktalanság szempontjából is igen fontos feladat.

Az ENSz 1987-es "Hajléktalanok éve" akciója során hajléktalanoknak tekintették mindazokat, akik pincében, utcán, aluljáróban, elhagyott házban laknak, akik természeti, vagy emberi katasztrófa miatt válnak hajléktalanná, és azokat is, akik nem tudnak megfelelő ivóvízhez és tisztálkodási lehetőséghez hozzájutni, akiknek a személyes biztonsága és a lakásbérlete veszélyben forog, és akik szegénységük okán slumokban, bádogvárosokban élnek. Becslésük szerint a Föld népességének mintegy 1/5-e nem rendelkezik minimálisan megfelelő lakással, mintegy 100 millió ember semmilyen hajlékkal nem rendelkezik. E tágas meghatározás elsősorban az un. harmadik világ szegényeinek megoldatlan helyzetére kívánta a figyelmet felhívni.

Az Egyesült Államokban precedens értékű döntés írja elő a helyhatóságok számára a hajléktalanokról való gondoskodást (természetesen csak relatív sikerrel), törvény biztosítja ennek fedezetét. Egy empirikus vizsgálat során amerikai kutatók egy csoportja hajléktalanoknak tekintették azokat, akik (1) a megkérdezéskor legfeljebb hét napja, legfeljebb két hétig tartózkodhattak barátjuknál, rokonuknál szivességből, fizetés nélkül, illetve (2) olyan szálláshelyen, melynek bérét egy szociális hivatal fedezi, (3) akik egy szociális szervezet átmeneti szállóján tartózkodnak, (4) akik a szokványostól elütő helyeken (pl. üres épületben, gépkocsiban, kunyhóban stb.) laktak.³

Angliában szintén törvény írja elő a szűk értelemben vett hajléktalanokról való gondoskodás feladatát. A helyhatóság lakbér-segéllyel, olcsó bérű lakások kiközvetítésével, átmeneti (családi) szálláshellyel támogatja az adott településen lakó, regisztrált hajléktalanokat: akiknek felmondtak és nem találtak maguknak lakást, akik nem tudták fizetni a piaci lakbért, lakásuk életveszélyessé, lakhatatlanná vált, akik családi konfliktus miatt veszélybe kerültek.

Végül, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az 1952-es államosításokat követő első lakáskódexig (1953) a hazai lakásügyi jogszabályok is tartalmaztak a hajléktalanokra vonatkozó előírásokat. Ekkor még a dominánsan magántulajdonu lakásszektor mellett a közösségi (állami, helyhatósági) lakástulajdon csak kiegészítő szerepet játszott. Ilyen körülmények között hajléktalanoknak azokat tekintették, akik maguk semmilyen módon nem tudtak a piacon lakáshoz jutni, s a helyhatóságok felelőssége, feladata volt, hogy ezeket a hajléktalanokat valamilyen módon - általában substandard szinten - hajlékhoz juttassák.

"Hajléktalannak azt kell tekinteni, aki körülményeinél fogva képtelen arra, hogy magának és családjának lakást biztosítson."

"Szükségglakás az, amelyet az állam, a törvényhatóság, vagy község kizárólag hajléktalanok elhelyezésére létesít (épített, bérel stb.) és kifejezetten ilyennek minősít. A szükségglakást a közület közsegélyezésképpen nyújtja az arra szorulóknak".

3

Building for the Homeless. The International Year of Shelter for the Homeless (1987). United Nations.
McKinney Homeless Assistance Act of 1987.

Piliavin-Westerfelt-Elliott: Estimating Mental Illness among Homeless: The Effects of Choice-Based Sampling. In: Social Problems, 1989.dec. the

(A fővárosban még a 30-as évek elején a kilakoltatott családokra voltak kénytelenek szükíteni e szabályok alkalmazását.)⁴

Mai szavakkal, az 1953 előtti magyar szabályozás kimondta a helyi önkormányzatok (nagyobb városok esetén részben a központi kormányzat) felelősségét a területén élő hajléktalanok hajlékhoz juttatása tekintetében, ugyanakkor nem írták elő, hogy milyen konkrét formában kell ezt helyileg megoldani, a nagyobb városok erre külön lakáskategóriát, külön intézményeket működtettek, úgy, hogy az önkormányzatnak alapvetően piaci körülmények között kellett megoldania a feladatot (persze korlátozásokkal és részben karitatív szervezetekkel), a hajléktalan család, személy hajlékhoz juttatása viszont nem-piaci módon, szociális támogatás formájában valósult meg.

A hajléktalanok csoportjai a mai Magyarországon - honnan jöttek?⁵

A következőkben megpróbáljuk leíró módon ismertetni, hogy honnan jönnek, milyen okok miatt válnak ma Magyarországon emberek hajléktalanná. A különböző okok, okcsoportok természetesen az életben nem válnak élesen el egymástól. Leírásunk alapvetően a hajléktalanokkal foglalkozó szociális munkások mindennapi gyakorlati tapasztalatainak szociológiai áttekintésén alapszik.

Családjuktól elszökő fiatalok, életkoruk általában a 12-19 év között mozog. Szökésük szorosan összefügg a kisserdülő kor és

⁴ 478o/1932. M.E.sz. rendelet a szükséglakások jogviszonyainak szabályozása tárgyában. Lásd erről részletesebben: Schuler Dezső: A hajléktalanság kérdése a székesfővárosban. Statisztikai Közlemények, 1934.
Györi Péter: Szociális lakáspolitikai Budapest a városegysítéstől a harmincas évekig (New-York - Budapest konferencia, 1987.)
Györi Péter - Gábor László: Guberálás a lakáspiacon (Kézirat, 1990.)

⁵ Lásd még: Györi Péter: Hajléktalanság Magyarországon. Összefoglaló jelentés 1990. ENSz-HABITAT

a nagy serdülővé válás pszichikai kriziseivel, konfliktusaival. Jellemző a súlyosan rendezetlen családi háttér, a szülő(k) alkoholizmusa, deviáns életvitele, normaszegő (bűnöző) életmódja, illetve váláskori, és új partnerkapcsolat-keresési krizise. A fiatalok ebből a helyzetből vagy elszöknek, vagy effektíve kidobják őket, hajlék nélkül maradnak. Ez a háttér - nem véletlenül - gyakran összefonódik a gyakori drogfogyasztással, rendezetlen szexuális kapcsolatokkal.

Állami gondozásból elszökő, felnőtté váltként kikerülő fiatalok, életkoruk az előzőekéhez hasonló, s ide tartoznak azok a fiatalok, akik 18. életévüket betöltvén automatikusan kikerülnek az állami gondozásból, nem ritkán mindenféle családi háttér, lakhatási lehetőség nélkül. Az intézetekben felnövő fiatalok nincsenek felkészítve az önálló életvitelre, nincs megoldva utógondozásuk, egzisztenciateremtésük, az intézeti, csoportos, életformára szocializálódnak, "hospitalizálódnak", gyakran egymástól tanulják az enyhe bűnözési, kábítószerfogyasztási, laza szexuális magatartásformákat, s e körből alig van lehetőségük kitörni.

Kábítószeres fiatalok, középkorúak, akik nagyrészt éppen az előző csoportokból kerülnek ki. Elsősorban a könnyebben hozzáférhető - de nem kevésbé veszélyes - ragasztó-belélegzés és gyógyszerkeverékek fogyasztása terjed. Hazánkban teljesen megoldatlan ennek akárcsak egészségügyi, illetve pszichológiai kezelése. Ez is, valamint az elítélő, kriminalizáló közvélemény is hozzájárul ahhoz, hogy az ilyen szenvedélybetegek előtt a társadalmi integráció kapui bezáródnak, könnyen az utcára kerülnek. A családból kidobódnak, párkapcsolataik felbomlanak, munkát nem találnak, munkavállalásuk egyébként is rendezetlen, életmódjuk, csoportjaik nem egyszer összefonódnak az enyhe-közepes bűnöző alvilágával.

Alkoholisták, pszichés és szomatikus betegek, sérültek, akik az előzőknél sokkal kiterjedtebb, heterogénebb csoportot alkotnak. Elsősorban középkorúak és idősek tartoznak ide, egy részük még úgy-ahogy munkaképes, valamilyen alkalmi munkával, ezzel azzal biztosítani tudja maga számára a napi betevő falatot, más részük munkaképtelen, esetleg hivatalosan is rokkant-nyugdíjas, nyomorog. Mikrokörnyezetükkel kapcsolataik gyakran megszakadtak, lakásukból - ha volt - könnyen kirakták őket, vagy ők hagyták hátra lakhelyüket, s sodródnak a világban.

Idős, leépült csavargók, akik nagyrészt az előző csoportból kerülnek ki. Lényegében semmilyen perspektívával nem rendelkeznek. Általában már hosszú ideje élik a hajléktalanokon belül is speciális, stabilizálódott csavargó életformát. A szociális otthonokban nem szívesen fogadják be ezeket az embereket, ha mégis adódik ilyen lehetőség, akkor gyakran ők nem fogadják el azt, nem akarván feladni megszokott életformájukat. Csak végső esetben alkuszniuk meg az intézményes lehetőségekkel, életmóddal, a hajléktalanok többi csoportja lenézi őket, ők meg inkább félrehúzódnak.

Tudatosan csövezők, akik különböző, konvencionálistól eltérő normákat hangoztatva, általában a perspektívátlan, alacsony bérű, rendszeres nehéz fizikai munkával egyenlő bér munkás létet tagadva "választják" a társadalom-kivüliséget. Tudatos akciókra, szervezésre képesek, ugyanakkor mindig megtalálhatjuk "választásuk" mögött az említett kemény determináló okokat.

Börtönből kikerültek, alvilágiak, korukat tekintve elsősorban középkorúak, fiatal felnőttek, akik szintén elveszítették - ha volt egyáltalán - egykori lakóhelyüket. Gondozásuk, rehabilitációjuk szintén teljesen megoldatlan. Egy részüknek nincs más választása, mint a hajléktalan lét, más részük viszont inkább

csak elrejtőzik ebben a szubkulturában.

Alkalmi munkások, volt ingázók, munkásszállás lakók, munkanélküliek, általában középkorúak, munkaképesek, nem ritkán szakmával rendelkeznek, még ha nem is szakmájukban dolgoznak. Bérük a növekvő albérleti díjak megfizetését nem fedezi, hullámzóan jutnak keresethez, olykor munka és pénz nélkül maradnak. Egyszerre sújtja őket a növekvő regionális munkanélküliség és a megélhetési költségek növekedése. Lakásuk ott, ahol munkát keresnek többnyire soha nem volt, vagy azt elvesztették, hajléktalanok, de ezen belül a legkonszolidáltabb életformát próbálják élni.

Elváltak, akik házasságuk, vagy élettársi kapcsolatuk felbomlása után lakás nélkül maradtak és általában egzisztenciálisan, mentálisan és pszichésen sem tudtak talpon maradni. Több ezer elvált társukhoz képest, ők azok, akik teljesen deklasszálódnak, alkoholizmusba, devianciába sodródnak, s ez vezeti őket a hajléktalan állapotba.

Kilakoltatottak, akik nem fizették a lakbért, közüzemi díjat, nem voltak jogosultak a lakásban maradni (mert önkényesen foglalták el, mert csak albérlők voltak, mert nem sikerült az eltartási szerződésük stb.). Őket hivatalos eljárással teszik hajléktalanná, további sorsukkal nem törődnek. Sokszor kisgyermekes egyedülálló anyákról, fiatal élettársakról van szó. Helyzetük szintén teljesen megoldatlan.

A hajléktalanságot előidéző okok, az így megjelenő problémacsoportok sokszínűsége miatt csak a jól megválasztott, differenciált kezelési stratégiák vezethetnek eredményre. Egyes esetekben a már működő ("hajléktalan-termelő") intézmények, eljárások radikális átalakítása lehet célravezető, más esetekben a működő képes gondozó, utógondozó hálózatok hiányoznak, vannak az

önkormányzati működés, a lakásgazdálkodás egészében rejlő okok, és van, ahol csak az átmeneti menedék marad, mint kényszerű "megoldás".

Az egymást különbözőképpen átfedő csoportok számszerű arányait nem tudjuk. Csak szórványos számszerű részinformációk állnak rendelkezésünkre, melyek pusztán önmagukban, nagy mértéktartással értelmezhetők, semmiképpen sem általánosíthatóak.

**Információk a VIII. Vajdahunyd u.3.sz. alatti
menhelyen 1990.január 8-án tartózkodókról⁶**

A menhelyen lakók száma: 51 fő

Férfi: 40 fő	Budapesten született: 16 fő	8 ált.alatti: 7 fő
Nő: 11 fő	Máshol született: 35 fő	8 általános: 27 fő
		8 ált.felett: 17 fő
- 19 éves: 8 fő		(legfeljebb
20 - 29 éves: 21 fő		szakmunkásképző)
30 - 49 éves: 11 fő		
50 - 59 éves: 4 fő		
60 - éves: 7 fő		

Személyigazolvánnyal nem rendelkezik:	46 fő
Munkakönyvvel nem rendelkezik:	43 fő
Nincs sehol (akár fiktív) lakcíme:	7 fő
Elbocsájtó Gyívi a lakcíme:	8 fő
Élete során állami gondozott volt:	24 fő
Volt büntetésvégrehajtási intézetben:	22 fő
Sérült, komoly betegsége van:	25 fő
Rendszeresen fogyaszt alkoholt:	38 fő
Alkalmanként, vagy rendszeresen drog-fogyasztó:	13 fő

Információk Mikus Gyula fiatal csöves gondozottairól

Életkor	13-15	16-18	19-21	22-24	25-27	28-30	31-	Együtt
Férfi	3	41	76	42	23	12	27	224
Ebből:								
áll.gond.	2	22	53	28	18	10	11	144
büntetett	-	6	26	17	13	7	17	86
Nő	13	22	29	6	1	3	2	76
Ebből:								
áll.gond.	8	7	19	4	1	2	-	41
büntetett	1	1	3	1	-	1	1	8
Együtt	16	63	105	48	24	15	29	300
Ebből:								
áll.gond.	10	29	72	32	19	12	11	185
büntetett	1	7	29	18	13	8	18	94

Információk Mikus Gyula fiatal csöves gondozottairól (folyt.)

Időtartam	-3 hó	3-6 hó	6-12 hó	1-3 év	3- év	N.a.	Együtt
Csövezik							

⁶ E menhely a Menhely Alapítvány Hajléktalanok Gondozási Központja részeként működik, melyről még röviden szólunk. Az adatok a decemberi hajléktalan-demonstrációkat követő január eleji hivatalos nyitáskori állapotot tükrözik.
Mikus Gyula: Hajléktalan ("csöves") mikroszféravizsgálódás a fővárosban. (Kézirat) A szerző a hazai csöves-gondozók elismert szaktekintélye, az elmúlt másfél évben a Kállai Éva utcai Gyívi-ben dolgozott szaktanácsadóként, ennek során gyűjtötte adatait.

Férfi	51	68	50	31	20	6	224
Nő	30	21	12	9	1	3	76
Együtt	81	89	62	40	21	9	300
Nincs munkája							
Férfi	47	71	59	30	13	4	224
Nő	25	22	10	9	-	10	76
Együtt	72	93	69	39	13	14	300

Információk a fővárosi un. átmeneti munkásszállókon lakókról⁷

Betanított és segédmunkás: 366 fő

Ebből: ismeretlen tevékenységet üző segédmunkás 111 fő
ismeretlen tevékenységet üző betanított m. 58 fő
takarító 73 fő
konyhai dolgozó, szobalány, felszolgáló 32 fő
fűtő, hordár, kocsikisérő 28 fő
éjjeli őr, gondnok, portás 15 fő
egyéb 49 fő

Egészségügyi dolgozó: 187 fő

Ebből: ápoló 111 fő
műtős, asszisztens 50 fő
beteghordó, egyéb 26 fő

Szakképzetlen nem-fizikai (gépiró, adatrögzítő): 130 fő

Szakmunkás (lakatos, gépkocsivezető, villanyszerelő): 77 fő

Felsőfoku végzettségű szellemi (tanár, mérnök): 20 fő

Nyugdíjas: 176 fő

Ismeretlen: 53 fő

Együtt: 1009 fő

⁷ Az adatok a Fővárosi Tanács VB. által kezelt öt - kevert funkcióju, csak részben hajléktalanokat szolgáló - un. átmeneti szálló 1988-as nyilvántartásán alapulnak.
Lásd erről: HELYZETJELENTÉS 1., 1989. (Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság)

Információk az Egyesült Áramok nagyvárosi hajléktalanjairól⁸

	Egyedülálló nő 242 fő=100%	Gyerekes nő 268 fő=100%	Egyedülálló férfi 1042 fő=100%
18-30 éves	39	61	25
31-50 éves	41	37	54
51-64 éves	19	2	18
65- éves	1	0	3
Hajléktalanság időtartama			
-3 hónap	36	41	16
3-12 hónap	28	29	33
12-24 hónap	10	15	17
24- hónap	26	15	34
Munkanélküliség időtartama			
-3 hónap	12	11	9
3-12 hónap	34	24	30
12-24 hónap	11	14	14
24- hónap	43	51	47
Ideggondozás alatt állt	27	8	19
Volt öngyilkossági kísérlete	26	14	21
Drog-kezelés alatt állt	19	7	37
Büntetett	20	13	40
Hány nap nem evett semmit a múlt héten?			
Nem volt ilyen	80	83	60
Egy nap	9	10	22
Két nap	6	6	9
Három, vagy több nap	5	2	8

E különböző, tájékoztató jellegű információk birtokában is egyenlőre csak a közvetlen terepmunka tapasztalatai alapján állítható, hogy hazánkban speciálisan nagy szerepe van a hajléktalanná válásban a „szociális izoláció” olyan formáinak, mint az állami gondozotti lét, a szűkebb és tágabb rokoni hálózathoz való kikerülés, egykeresőssé válás, fogyatékos, sérült, állapot, csök-

⁸ M.R.Burt - B.E.Cohen: Differences among Homeless Single Women, Women with Children, and Single Men. Social Problems, 1989. december. A kutatók a 100 ezer főnél nagyobb egyesült államokbeli városok hajléktalanjairól készítették reprezentatívnak szánt empirikus szociológiai felmérésüket. Kérdőívet töltöttek ki a menhelyeken lakókról és a népkonyhákon étkező, magukat hajléktalannak vallókról.

kent munkaképesség. Ugyanakkor kevésbé van jelen a családos, vagy akár gyerekes effektív hajléktalanság, a kilakoltatások, a hosszú idejű munkanélküliség, a fizetéseképtelenség miatti tömeges utcára kerülés, bár ennek csírái is feltűnően szaporodnak.

A hajléktalanságot - néhány világváros "látványosabb" hajléktalansága okán - általában nagyvárosi állapotnak tartják. Nem tudjuk az arányokat, de a legkülönbözőbb helyi szociális intézmények dolgozóinak írásbeli beszámolója jelzi, hogy kisebb településeken is élnek hajléktalanok, jellegzetes gócpontjaik alakulnak ki a depressziós térségek városkörnyéki agglomerációiban, városi slumjaiban. (Számos "vidéki" kolóniát, telepet, zugot, pályaudvart lehetne elősorolni, melléképületeket, fészereket és romos tanyát, ahol a vidék mai summásai, cselédei, kivert "bolondjai" stb. huzzák meg időről időre magukat.)⁹

Az effektív hajléktalanság többnyire átmeneti állapot. Az életforma-szerűen, hosszabb ideig ilyen helyzetben lévőknél is vannak periódusok, amikor valahol meg tudják huzni magukat - aztán újra kikerül az utcára. Azonban általában az a jellemző, hogy akik az un. "veszélyzónából" idekerülnek, egy idő után ismét megkapaszkodnak valahol, s megint mások kerülnek be az effektív hajléktalanok közé.

A hajléktalanság többnyire egy meglehetősen komplex depri-vált, megfosztott szociális helyzet egyik megjelenési formája.

⁹ Gyerekes, családos munkásszállók, átmeneti szállók hazánkban egyáltalán nincsenek, a néhány szerencsétlen un. albérlők háza zsufozásig megtelt. A családos hajléktalanok egy része - más választás hiányában - "önkéntesen" foglalja el az üresen álló, legrosszabb tanácsi szükséglakásokat, ahonnan gyakran ismét az utcára kerülnek a szaporodó karhatalmi kiköltöztetések következtében. Lásd erről a Beszélő "Létminimum alatt" rovatában megjelent írásokat.
Lásd a Hajléktalanok Társadalmi Bizottsága 1990. márciusi körlevelére adott válaszokat. HELYZETJELENTÉS 3-4.
(Előkészületben.)

Kezelésénél is elsôrendûen figyelembe kell venni, hogy ennek a sokoldalú deprivált helyzetnek csak egyik (de egyik) dimenziója a lakástalanság, illetve a stabil lakhatási lehetôség hiánya.

Az effektív hajléktalanság veszélyzónájában élők száma

A hajléktalanok "megszámlálása" még regisztrálásuk esetén is csak igen korlátozott lehetne. Jellemző, hogy egy teljességre törekvő 1985-ös ENSz-statisztika is csak hat ország hivatalos hajléktalan-összeírásáról tudott beszámolni, meglehetősen bizonytalan eredménnyel. Nyilvánvalóan a meghatározások és számbavételi eljárások sokfélesége miatt jutottak például amerikai kutatók a legkülönbözőbb becslésekhez az egyesült államokbeli hajléktalanok számát tekintve (ezek 250 ezer és 3 millió között mozognak, 11-120 fő/10.000 lakos).¹⁰

A következőkben mi elsősorban az **1980-as népszámlálás margóján** számszerűen megjelenő olyan peremhelyzeteket (a statisztika által még megragadható "veszélyzónákat") soroljuk elő, amelyek egy kis része az adott időpontban hajléktalan állapotot takarhat valójában, illetve amelyek egy - csak tapasztalatilag becsülhető - hányadában a statisztika regisztrálta állapotot hajléktalan állapot követheti. (Természetesen jobb, aktuálisabb adatbázis híján fordulunk a 80-as népszámlálás felé.)

A népszámlálás lebonyolítási rendjéből következik, hogy a helyi államigazgatás nyilvántartásában nem szereplő zugok, nem nyilvántartott tartózkodási, lakóhelyek és lakóik be sem kerülnek a népszámlálásba, az effektív hajléktalanok, csövezők többségével a számlálóbiztosok nem találkoznak.

A megtalált helyek besorolásánál a magyar gyakorlat nagyjából megfelel az "emberi lakóhelyek" nemzetközi besorolási rendjének.¹¹

¹⁰ Compendium of Human Settlements Statistics. United Nations, New-York, 1985. (Pl. Finnország: 488 fő, Norvégia: 4037 fő, Pakisztán: 106.154 fő, India: 2.327.015 fő.)

Lásd Burt-Cohen idézett tanulmányát.

¹¹ Lásd részletesebben: Györi Péter: A statisztika margóján.

Az emberi lakóhelyek fajtáinak ENSz-statisztikai kategorizálása

```

                |-- Szokványos lakások
Lakásegységek!-- Lakókocsi lakások    |--Ideiglenes lakásegységek
                |-- Egyéb lakásegységek!--Nem-lakás rendeltetésű
                                ! épületek lakásai
                                |--Eredetileg nem-lakás
                                célu egyéb helyiségek

                !--- Szállodák,
                !   szálláshelyek
Egyéb          !--- Táborok
lakóhelyek---!--- Intézmények
                !--- Más egyéb
                lakóhelyek

```

A mai magyar népszámlálás (mely egyben a lakásösszeírás szerepét is betöltte) majdnem kizárólag a lakásban lakó népességgel foglalkozik, csupán az ún. "egyéb" kategóriákon keresztül következtethetünk arra, hogy hazánkban egyáltalán vannak emberek, akik nem lakásban laknak. Pedig - mint látni fogjuk - százezrek élnek "intézeti háztartásban" és vannak mások is, akik nem lakásban laknak, hanem ún. **"egyéb lakóegységben"** élnek.

Nem lakásban élők:

A népességből 1980-ban **nem lakásban élt** összesen: **360.615 fő**.

Az összeírt **intézeti személyek** (akik a népszámláláskor az intézetben állandóra bejelentett személyek és máshol nincs állandó lakásuk, vagy bejelentett ideiglenes lakói az intézetnek):

csecsemő-, gyermekotthonokban, nevelőintézetekben, gyermekvárosokban, diákotthonokban	191 ezer fő,
munkásszállásokon, felvonulási építményekben (barakkokban), alkalmazotti szálláshelyeken, rendházakban stb.	92 ezer fő,
szociális otthonokban, szeretetházakban stb.	33 ezer fő,
kórházakban, eü. gyermekotthonokban, munkaterápiás, alkoholelvonó	

In. HELYZETJELENTÉS 2. Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság, 1989.
Sebestyén Gyula - Sebestyén Ágnes: A lakáskérdés világprobléma. ÉTK, 1987.

Ez a kategória lényegében megfelel a háboru előtti magyar lakás-statisztika "rendes lakás" kategóriájának, a mai "lakás" kategóriának.

intézetekben stb. 60 ezer fő.
Csak más forrásból tudható, hogy 1980-ban **"büntetésvégrehajtási intézetekben"** tartózkodott kb. 28 ezer fő, számuk ma 12 ezer fő.

Az épületek számbavétele során "emberi lakóhelyként" talál-
tak un. **"lakott gazdasági építményt"** (nem lakás céljára épített,
lakott kisebb gazdasági épület: műhely, raktár, garázs, mosó-
konyha stb.) **1.189 db**-ot, valamint un. **"lakott ideiglenes, mozgó
vagy egyéb létesítményt"** (lakott kunyhó, bódé, lakókocsi, vagon,
autóbusz-karosszéria, cirkuszkocsi, uszály, lakott barlang)
2.787 db-ot.

Nem az épületek, vagy építmények, hanem a közvetlen tartóz-
kodási helyek besorolásakor elkülönítettek összesen 11.086 db un.
"lakott egyéb lakásegységet" (Budapesten 3780 db-ot). A meghatá-
rozás szerint ezek azok a **nem-lakások** (üzlet, iroda, műhely,
raktár, mosókonyha, garázs, présház stb.), melyeket műszaki
átalakítás nélkül legalább egy személy lakóhelyként használ,
valamint **az ideiglenes, mozgó és egyéb létesítmények** (lakókocsi,
uszály, vasuti kocsi, barlang, kunyhó, bódé stb.). Ilyen helyen
élt (Budapesten 7622 főt), összesen: **28.378 fő.**

Fizikailag vagy szociálisan bizonytalan, veszélyeztetett helyzetben élők:

A népszámlálás során olyan személyt, aki **semmilyen állandó
bejelentett lakcímmel nem rendelkezett**, csak ideiglenes bejelen-
tővel, regisztráltak összesen: **8.400 főt.**

100 ezer albérletes lakásban **albérliként** lakott (Budapesten
49 ezer fő), összesen: **175 ezer fő.**
(Egyszobás lakásban albérliként élt 22 ezer fő.)

10 ezer ágybérletes lakásban **ágybérliként** élt (Budapesten
7,3 ezer fő), összesen: **19 ezer fő.**
(Egyszobás lakásban ágybérliként élt 15 ezer fő.)

A lakásokban lakók **jogcíme** szerint **"egyéb" jogcímen** szere-
pelnek, akik a teljes lakást **szívességi** jogcímen, vagy **jogcím-
nélküliként** lakták. Ilyen lakást összesen 8.300 db-ot találtak,
ezek 61 %-a egyszobás (Bp-en 2.270 db, 65 % egyszobás), ilyen
lakó (Bp-en 5420 fő) összesen: **20.533 fő.**

A lakásokon belül a lakás **fekvése** szerint **"egyéb"** kategóriá-
ba sorolódnak a pincék, barlangok, földbe vájt "lyukak", ilyent
számbavettek 266 db-ot (Bp-en 91 db-ot), ilyenben találtak
(Bp-en 217 főt) együtt: **776 főt.**

Un. **"_egyéb" falazatu** lakást(?) (a nem állandó épület, épít-
mény bádogg-, fa-,papír- lemez stb. falazattal épített lakása)
találtak (Bp-en 2130 db-ot) összesen **4.486 db**-ot. (Itt a lakók
számát nem tudjuk.)

Szobával nem rendelkező lakásban élt (Bp-en 20.371 fő)
összesen: **50.532 fő.**

Egyszobás lakásban hatan vagy többen éltek: **26 ezer fő.**

Egyszobás komfortnélküli lakásban élt 1.548 ezer fő (Bp-en
225 ezer fő). 1900 előtt épült lakásban élt 1.203 ezer fő (Bp-en
306 ezer fő). Olyan lakott lakást, melyben **egy lakóra 4 m²-nél
kevesebb** szoba-alapterület jut, számbavettek (Bp-en 34 ezer db-
ot) 135 ezer db-ot.

Budapesten legfeljebb 19 m²-es "lakásban" élt: **37 ezer fő,**

ebből egyszobás komfortnélküli lakásban 32 ezer fő.

30 m²-nél kisebb lakásban, ahol egy családon kívül más család, vagy személy is lakik, élt **166 ezer fő.**

Az 1984-es mikrocenzus szerint nem szobában, hanem konyhában és egyéb helyiségben alszik rendszeresen 137 ezer fő. Ugyanitt **szükség és egyéb lakást** (12 m²-nél kisebb szobával rendelkező komfortnélküli, illetve max. 6 m²-es szobával rendelkező, egyhelyiséges "egyéb" lakott helyiségek) találtak **72 ezer db-ot**, egyhelyiséges és szobánélküli "lakást" **12 ezer db-ot.**

A statisztika margójáról összegyűjtött információk - csak az egymást át nem fedő kategóriákkal kalkulálva - azt mutatják, hogy 1980-ban legalább 200 ezer ember (a népesség mintegy 2 %-a) élt hazánkban az **effektív hajléktalanság közvetlen veszélyzónájában** - pusztán a statisztika által megragadható "lakás" viszonyaik okán. Valójában e veszélyzónába tartoznak még a több tízezer elvált kisebb csoportjai, a 300 ezer nyilvántartott alkoholbeteg egy része, a nem ismert számú fogyatékosok, kábítószerfogyasztók egy része.

A hajléktalanokkal foglalkozók tapasztalata mutatja, hogy a felsorolt és részben számszerűsített rizikó csoportokból kerülnek ki rendre "az utcára" az effektív hajléktalanok, akiknek a száma - pusztán a kikerülés valószínűsíthető gyakoriságával kalkulálva - esetleg elérheti a harminc ezer főt is (30/10.000 lakos).

Az elmúlt egy-másfél év tendenciái, eseményei

Általános a benyomás, hogy hazánkban, különösen a fővárosban e rövid idő alatt látványosan megnőtt a hajléktalanok száma. Jelenleg ezt megbízható, sőt összehasonlítható adatok híján egzakt módon se megerősíteni, se kétségbe vonni nem tudjuk. Bizonyos, hogy a nagyobb nyilvánosság, az olykor attraktív demonstrációk és a rendőri represszió elmúlt évi csökkenése az átlag polgár számára is láthatóbbá tette ezt az eddig nagyrészt rejtve maradt probléma-csoportot. Az is megfigyelhető, hogy a

megnyíló hajléktalan-segítő intézmények hatására más jellegű deprivált csoportok is "hajléktalanként" keresnek segítséget.

Minden valószínűség szerint **közvetlenül** növelte az effektív hajléktalanok számát:

- a lakásszféra legalsóbb régióinak bedugulása, a szükséglakások más célú (névjegyzékes) hasznosítása, az albérleti és rejtettebb szivességi ott-tartózkodási díjak gyors emelkedése,
- a hatósági kilakoltatások számának növekedése, a megnőtt lakásterhek miatti önkéntes lakásfeladások, fiatalok és eltartásra szoruló idősök utcára kergetése, kiszorítása,
- számos munkásszálló megszüntetése, más célú hasznosítása,
- a kmk és a javító-nevelő büntetés megszüntetése 1989-ben, a részleges amnesztia, a fel nem derített bűnelkövetők számának gyors növekedése, valamint egyes csoportokban a kábítószer-fogyasztás elterjedése,
- a regionális munkanélküliség felerősödése több ponton is hat, közvetlenül felerősítette a bármilyen "lakás" lehetőség nélküli, menekülésszerű településváltást.

A tágabb háttér folyamatok és a stabil "nagykibocsájtók" (állami gondozás, börtönök, ideggyógyintézetek stb.), valamint a stabilan szűkös befogadó, segítő hálózatok (utógondozó, rehabilitációs intézmények, gondozó otthonok, pénzbeli támogatási formák) taglalásába gyorsjelentésünkben belekezdeni sem érdemes. Megmaradunk a lepergett egy-másfél év primér történéseinél.

A háttér felfestése itt is fontos lenne - hogyan politizálódtak át ebben az időszakban a magyar társadalom különböző szegmensei, hogyan jelentek meg újabb és újabb érdekszerveződések a porondon, hogyan rendült meg az addigi intézmények legitimitása

stb.stb. -, mert így kaphatnánk magyarázatot arra, hogy - a már említett - un. fővárosi átmeneti munkásszállókon történt lakbér-emelésre reakcióként hogyan és miért alakulhatott meg 1989 legelején egy szűk professzionális lobbycsoport a hajléktalanok érdekében, hogyan kaphatott nagy nyilvánosságot e kis csoporton keresztül a hajléktalanság kérdése, miért nem tudtak ennek ellenére sem akár kezdeti döntések megszületni, miközben viszont "melléktermékként" az érintettek magukra ismertek, és elkezdték önálló csoportként meghatározni magukat.

Az új kihívások befogadására alkalmatlan szociális és helyi politikai apparátusok csak akkor kezdték el "tüzoltó" tevékenységüket, amikor megrettentek a pályaudvarok polgárvédő drasztikus bezárására válaszreakcióként üldemonstrációba kezdő hajléktalan-tömegtől. Eszközök hiányában olyan új, civil társadalmi, karitatív csoportok segítségét kellett elfogadni, amilyenek együttműködését mindaddig visszautasították. Ezek a világi és egyházi "laikusok" és nemrég kiképzett szociális munkások kezdték működtetni az első hajléktalan-bázisokat, menhelyeket. (A fővároson kívül ugyanígy peregtek le az események 1989 telén Pécsen, Debrecenben, Tatabányán, Miskolcon stb.)

A gazdagabb eszköztárral rendelkező és az adott időszakban politikailag is sérülékenyebb központi kormányzat rugalmasabban és felkészültebben reagált az új kihívásra. Azon túl, hogy "operatív válság-stábot" (Hajléktalan Műhelyt) hoztak létre, anyagi eszközökkel kezdték támogatni a helyi civil segítő csoportokat - pályázati rendszerben, az önkormányzatok kezében lévő pénzelosztási csatornákat kikerülve. (Válaszreakcióként a permanensen forráshiánnyal küzdő hagyományos helyi szociális intézmények is jelentkeztek, felemás, nem egyszer eredeti

diszfunkcionális működésüket "átmentő" megoldási kísérletekkel.)

**Információk a Szociális és Egészségügyi Minisztérium
1990-es "átmeneti szállások" pályázatáról**

	Pályázók száma	Pályázott összeg (m Ft)
Pályázó szervezet		
Megyei tanács	47	164
Helyi tanács	37	81
Egyesület, alapítvány	29	160
Egyház	12	29
Egyéb	9	25
Budapest	40	216
Megyeszékhely	40	130
Egyéb város	28	61
Község	26	52
Együtt	134	459

(A kiírt összeg együttevve 25 m Ft volt.)

A jelenlegi, 1990 közepi helyzetről, nagyon tömören, az állapítható meg, hogy miközben a hajléktalanságot bővítetten ujratermelő társadalmi jelenségek (alkoholizmus, drog-fogyasztás, munkanélküliség, pauperizálódás, lakásínség stb.) dinamikus felerősödése és összekapcsolódása tapasztalható, aközben az ezeket korrigáló "másodlagos" (elő- és utógondozó) intézmények még egyáltalán nem épültek ki, vagy hagyományos pályákon, sokszor diszfunkcionálisan működnek tovább, s e kényszerű helyzetben ma Magyarországon az effektív hajléktalanság tömegesebb láthatóvá válására adott első válaszreakcióként (jobb-rosszabb) hajléktalan menhelyek kezdtek létrejönni, amelyek szűkek és eszköztelenek e problémalavina eltorlaszolásához.¹²

Jelenleg működő bázisok Magyarországon

¹² A primér menhely-létesítés történelmileg és nemzetközileg összehasonlítva a legelemibb válaszreakciónak tekinthető. Egy fontos irányzat az "olcsó lakás" probléma megoldási módjaira helyezi a hangsúlyt, egy másik irányzat a (deviáns) mentális betegségeket gyógyító hálózatok bővítésére. E kettő keverékeként igen elterjedt a non-profit szállások, illetve a közösségi forrásokból támogatott világi és egyházi segítő szervezetek gondozó hálózatainak a rendszere.

Település	Férőhely (fő)	Működtető
Ajka	10	családsegítő központ
Balassagyarmat	10	családsegítő központ
Debrecen	50	szoc.int. központ
Érd	15	családsegítő központ
Kaposvár	31	cssk, Otthon Alapítvány
Makó	17	családsegítő központ
Miskolc	36	szoc.int. központ
Nagykálló	4	Szeretet központ
Pécs	20	városi tanács
Sopron	40	családsegítő intézet
Szeged	20	Menedékhely Alapítvány
Székesfehérvár	20	városi tanács
Szolnok	10	városi tanács
Budapest	20	Menedék Alapítvány
Budapest	6	Ujpesti Családsegítő
Budapest	55	Menhely Alapítvány
Budapest	80	Fővárosi Tanács
Budapest	400	Hajl.Rehab.Otthona
Budapest	16	Föv. Gyívi